

תולדות השראת שכינה (יג) / חנוכת המשכן (חלק ג)

נמלא אנחנו. שמחו כל ישראל במלאכת המשכן והביאו בשמחה כל נדבה ובזריות... ולשני בקרים הביאו כל הנדבה... לאחר שני הימים בקשו הנשיאים להביא נדבתם ולא יכלו שכבר צוה משה 'ויעבירו קול במחנה [איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש]' (שם ל"ו, ו), והיו הנשיאים מצירים על שלא זכו בנדבת המשכן. אמרו: האיל ולא זכינו בנדבת המשכן ניתן בבגדי כהן גדול, הדא הוא דכתיב 'והנשיאם הביאו את אבני השוהם' וכו' (שם ל"ה, כז), אמר הקב"ה: בני שנדרזו יכתב שהביאו 'והותר' (שם ל"ו, ז), והנשיאים שנתעצלו חיסרו אות אחת משמם שכן כתיב 'והנשיאם' חסר יו"ד.

כיון שנגמר המשכן הקדימו והביאו קרבן בזריות, הדא הוא דכתיב 'ויקריבו נשיאי ישראל' וגו', אמרו: הרי השעה שנקריב קרבנות בשמחה ששרתה שכינה כמעשה ידינו... לכך כתיב 'ויקריבו נשיאי ישראל', שנתנחמו על מה שעשו בתחלה.

חידד את הדברים רש"ר הירש בפירושו לשמות ל"ה, כז:

הנשיאים חשבו את הקריאה להתנדבות כל העם לפגיעה בכבוד מעלתם, ובצפייתם שתרומת העם לא תספיק ואז יפול בגורלם כבוד השלמת החסר, לא מיהרו להשתתף בהתנדב עם.

ואולם זריות העם הכזיבה את חשבונם עד שיצא שנשאר להם רק להביא את אבני השוהם וכו' לבגדי הכהן הגדול. הפגם הנמצא במהלך מחשבה כזה – העמדת עצמם בשעת המפעל הלאומי הנשגב מעל לעם תחת היותם בתוך העם ואחים לנדיבי העם... הפגם הזה מרומז בכתיב 'הנשאים' החסר. להיות נשיאי העם לא נתקיים בהם באותה שעה.

ובאופן חריף הרבה יותר במדרש הגדול על אתר (ד"ה והנשיאים הביאו):

אמר ר' שמואל: בשעה שבא משה אצל ישראל ואמר להן: אמר לי הקב"ה עשו לי מקדש, אמרו לו הנשיאים: אנו משלנו נעשה את המקדש ואל ישתתפו בו ישראל. אמר להן: לא כך צוני הקב"ה אלא 'דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה' (שמות כ"ה, ב). מיד פירשו ולא נשתתפו עם הצבור. ומה תלמוד לומר 'והנשיאים הביאו'? שנתעלו על ישראל בעננים, כמה דאת אמר 'מעלה נשיאים מקצה הארץ' (תהילים קל"ה, ז) – לבגדי כהונה הביאו, לא למלאכת המשכן. וכיון שראו שהשלימו ישראל כל מלאכת משכן משלהן מיד עמדו ונתנדבו והביאו

שיעור זה, המשלים את עיוננו בחנוכת המשכן, יוקדש לשני עניינים: קרבנות הנשיאים וזיקתו של משה רבנו למשכן.

א. קרבנות הנשיאים (במדבר ז')

פרשת קרבנות הנשיאים, המשתרעת על פני הפרק הארוך בתורה, פותחת במילים: "וַיְהִי בַיּוֹם כְּלוֹת מֹשֶׁה לְהַקִּים אֶת הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת כָּל כְּלָיו וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת כָּל כְּלָיו וַיִּמְשְׁחֵם וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם" (פס' א). כל הפסוק הזה הוא תיאור זמן אחד, כלומר: ביום שבו כילה משה להקים את המשכן, ומשח וקידש את המשכן והמזבח ואת כליהם – אז "ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטת הם העמדים על הפקדים" (פס' ב).

בחלק א של שיעורינו על חנוכת המשכן דנו בהרחבה ביחס בין פרשה זו ובין שני התיאורים האחרים של החנוכה, הן מבחינת האופי הן מבחינת סדר הזמנים. כאן נעסוק בקצרה בכמה נושאים נוספים.

1. זהות הנשיאים והרקע לקרבנם

את המילים "הם נשיאי המטת" דרשו חז"ל:

הם שהיו ממונים עליהם במצרים: וַיִּכּוּ שְׂטָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שְׂמוֹ עֲלֵהֶם נְגִשֵׁי פְרִיעָה לְאֹמֶר מְדוּעַ לֹא כְלִיתֶם חֻקֵּם לְלַבֵּן כְּתָמוּל שְׁלֹשׁם גַּם תָּמוּל גַּם הַיּוֹם (שמות ה', יד) (במדבר רבה יב טז).

חז"ל מזהים את הנשיאים עם השוטרים, "אשר נתנו גופם למכים ולחיייהם למורטים על אחיהם. להודיעך שאין המעשה הטוב הולך לאיבוד, אלא נשאר תלוי ועומד ונושא פרי ובא על שכרו" – כלשון נחמה ליבוביץ.¹

הרקע לזריותם של הנשיאים בקרבנותיהם הנו התעצלותם במלאכת המשכן, כפי שמתאר המדרש שם:

'ויקריבו נשיאי ישראל'. למה נדרזו הנשיאים לבא ולהקריב תחלה, ובמלאכת המשכן נתעצלו ולא הביאו אלא אבני שוהם ואבני מלואים באחרונה?² לפי שבשעה שאמר משה 'כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' (שמות ל"ה, ה) למלאכת המשכן, ולא אמר לנשיאים³, היה רע בעיניהם על שלא אמר להם להביא. אמרו: יביאו העם מה שיביאו, ומה שיחסרו

1 "מי היו הנשיאים", בתוך: עיונים בספר במדבר, ירושלים תשנ"ו, עמ' 98-94. חלק מדברינו בפרק זה הם בעקבותיה.

2 שהרי הפסוק 'והנשיאם הביאו את אבני השוהם ואת אבני המלאים לאפוד ולחשוף' (שמות ל"ה, כז) נאמר בסוף תיאור תרומת המשכן.

3 כלומר: ולא הזכיר את הנשיאים בייחוד.

במשכן. מניין אתה אומר שבשרו המקום שאין אחד מן השוורים מת ולא אחת מן העגלות נשברת? אמרת 'והיו לעבוד את עבודת אהל מועד'⁵ (ספרי זוטא פסקא ז אות ג).

4. קרבנות הנשיאים לחנוכת המזבח

א. פשר האריכות בקרבנות הנשיאים. פרשה זו מפורסמת בחזרות המפורטות, המיותרות לכאורה, שיש בה:

(י) וַיִּקְרְבוּ הַנְּשִׂאִים אֶת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בַּיּוֹם הַמִּשָּׁח אֹתוֹ וַיִּקְרְבוּ הַנְּשִׂאִים אֶת קֶרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ: (יא) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה נְשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נְשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם וַיִּקְרְבוּ אֶת קֶרְבָּנָם לְחֻנּוּכַת הַמִּזְבֵּחַ:

(יב) וַיְהִי הַמִּקְרִיב בַּיּוֹם הַרְאִשׁוֹן אֶת קֶרְבָּנוֹ נְחֹשֶׁן בֶּן עֲמִינדָב לְמִטָּה יְהוּדָה: (יג) וַקְרָבָנוּ קֶעֶרֶת כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה: (יד) כֹּף אַחַת עֶשְׂרֵה זָהָב מְלֵאָה קֶטְרֶת: (טו) פֶּר אֶחָד בֶּן בָּקָר אֶחָד כֶּבֶשׂ אֶחָד בֶּן שָׁנָתוֹ לְעֵלָה: (טז) שְׁעִיר עִזִּים אֶחָד לְחֻטָּאת: (יז) וּלְזָבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֲתוּדִים חֲמִשָּׁה כֶּבֶשִׁים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קֶרְבַּן נְחֹשֶׁן בֶּן עֲמִינדָב:

וכאן, כידוע, חוזרת התורה על אותם קרבנות באותו נוסח בדיוק ביחס לכל נשיא ונשיא, שהקריבו כפי סדר דגליהם (יהודה, יששכר, זבולון, ראובן, שמעון, גד, אפרים, מנשה, בנימין, דן, אשר, נפתלי). ולבסוף שבה התורה ומסכמת את סך כל הקרבנות:

(פד) זאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בַּיּוֹם הַמִּשָּׁח אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂאֵי יִשְׂרָאֵל קֶעֶרֶת כֶּסֶף שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה מִזְרָקֵי כֶּסֶף שְׁנַיִם עֶשֶׂר כְּפוֹת זָהָב שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה: (פה) שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה הַקְּעָרָה הָאֶחָת כֶּסֶף וּשְׁבַעִים הַמִּזְרָק הָאֶחָד כֶּסֶף הַכֵּלִים אֲלֵפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: (פו) כְּפוֹת זָהָב שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה מְלֵאֹת קֶטְרֶת עֶשְׂרֵה עֶשְׂרֵה הַכֹּף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כֹּל זָהָב הַכְּפוֹת עֶשְׂרִים וּמֵאָה: (פז) כֹּל הַבָּקָר לְעֵלָה שְׁנַיִם עֶשֶׂר פָּרִים אֵילִם שְׁנַיִם עֶשֶׂר כֶּבֶשִׁים בְּנֵי שָׁנָה שְׁנַיִם עֶשֶׂר וּמִנְחָתָם וּשְׁעִירֵי עִזִּים שְׁנַיִם עֶשֶׂר לְחֻטָּאת: (פח) וְכֹל בָּקָר זָבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שְׁשִׁים עֲתוּדִים שְׁשִׁים כֶּבֶשִׁים בְּנֵי שָׁנָה שְׁשִׁים זֶה חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ אַחֲרֵי הַמִּשָּׁח אֹתוֹ:

ומפורסמת השאלה: לשם מה חזרה התורה שוב ושוב על אותם קרבנות, ומה מטרת החשבון שבסופם?⁶

5 ובדומה לכך כתב ספורנו לפס' ג: "עגלה על שני הנשיאים, לאות אחוה ביניהם אשר בה יהיו ראויים שתשרה שכינה ביניהם".

6 על דרך הפשט טוען מ"ד קאסוטו (ספרות מקראית וספרות כנענית כרך א, עמ' 31-32) כי זוהי חזרה המאפיינת שירה אפית: "המאזינים שמחים מאד כששומעים שהמשורר מתחיל פסקה ידועה להם מכבר, וחביבה כבר על לבם: אז יותר קל להם להקשיב לדברי המשורר, וכאילו להשתתף בהרצאתו או בזמרתו".
אנו, מכל מקום, נתמקד כאן בהסברים הרעיוניים העולים ממדרשי חז"ל.

עגלות למשכן, ולא רצה משה לקבלן עד שאמר לו הקב"ה 'קח מאתם' (במדבר ז', ה).

ר' חננאל בר חנינה אמר: נס גדול נעשה לו למשה במשכן. בשעה שאמר לו הקב"ה 'ועשו לי מקדש' (שמות כ"ה, ח), אמרו נשיאים: אנו נתקנו מעצמינו. אמר להן: לא נאמר לי אלא 'מאת כל איש' (שם כ"ה, ב). מיד פירשו ואמרו: עתה תראה שאתה צריך לנו. כיון שבאו לבגדי כהונה בקשו אבני שהם ואבני מלואים ולא סיפקה ידן שלציבור לכך, נעשה לו נס והיו ענני הכבוד מביאין לו אבנים טובות ומרגליות. וכן הוא אומר 'והנשאים הביאו' – 'נשאים' כתיב, כענין שנאמר 'מעלה נשיאים מקצה הארץ' (תהילים קל"ה, ז)...

שני הדרשנים מעניקים למילה נשיאים משמעות מיוחדת, המציינת את הגאווה שנתגאו הנשיאים על העם, או את הנס שעשה הקב"ה על מנת שלא להזדקק לנדבתם. עקב זאת, לא רצה משה לקבל את הקרבן שהביאו מעצמם לחנוכת המשכן, עד שנענה הקב"ה ברצון ליזמתם ואמר לו "קח מאתם".

2. קרבנות הנשיאים

שני חלקים לקרבן הנשיאים: עגלות ושוורים לנשיאת המשכן, המובאים "לפני ה'" (פס' ג);⁴ וקרבנות לחנוכת המזבח, המובאים "לפני המזבח" (פס' י). המתנה הראשונה נועדה לסייע בעבודת המשכן, דהיינו, בהשראת שכינה; ואילו המתנה השנייה מבטאת את מקומם של האדם והעם בחנוכת המזבח, דהיינו, את עבודת האדם את ה'.

3. העגלות והבקר

(ג) וַיָּבִיאוּ אֶת קֶרְבָּנָם לִפְנֵי ה' שֵׁשׁ עֲגֹלֹת צֶבֶב וּשְׁנֵי עֶשֶׂר בָּקָר עֲגֹלָה עַל שְׁנֵי הַנְּשִׂאִים וְשׁוֹר לְאֶחָד וַיִּקְרְבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן: (ד) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ה) קח מאתם וְהָיוּ לְעֵבֶד אֶת עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד...

העגלות, שנועדו לנשיאת המשכן לחלקיו ממקום למקום, מבטאים את התמודדות הנשיאים, מנהיגי השבטים, עם מצבים דינמיים, המחייבים שינויים (פירוק והרכבה) תכופים. אכן, על פי מדרש הגדול (במדבר ז', ה ד"ה והיו לעבד את עבדת אהל מועד, עיין שם) שימשו העגלות למשך פרק זמן ארוך מאוד – עד ימי נוב, גבעון ובית עולמים.

המדרש מדגיש את שותפות כלל השבטים במתנה זו:

'עגלה על שני הנשיאים ושור לאחד' – מפני מה לא הביאו חציין שוורים וחציין עגלות? היה משה מתירא: שמא ימות שורו שלאחד מהן, שמא תשבר עגלה שלאחד מהן, ונמצא אותו השבט אין לו חלק

4 הרמב"ן (בפירושו לפס' ב-ה) מצייע כמה אפשרויות מדוע נקראה מתנה זו קרבן: "בעבור היות העגלות לצורך הקרבנות יקראו קרבן, וכן 'ונקרב את קרבן ה' איש אשר מצא כלי זהב' (במדבר ל"א, ג), קרבן לבדק הבית... ויתכן שנפרש 'ויביאו את קרבנם לפני ה' שש עגלות צב' – שש עגלות גדולות נושאות קרבנותיהם".

דבר הגון ולא התחרה עם חברו יפסיד ולא יהיה קרבנו כתוב בפירוט בתורה (אזנים לתורה במדבר ז', יח).

בכך יש משום תיקון לחטאם של הנשיאים בעת נדבת המשכן, שאותה, על פי המדרשים שראינו לעיל, ביקשו לנצל לכבודם הם.⁷

בהמשך מציין הרמב"ן שם טעם אחר לאריכות הדברים:

ועוד בזה טעם אחר במדרשם, כי לכל אחד מהנשיאים עלה במחשבה להביא חנוכה למזבח ושתיה בזה השיעור, אבל נחשון חשב בשיעור הזה טעם אחד וזולתו כל אחד מהנשיאים חשב טעם בפני עצמו.

אמרו שחשב נחשון שיביא קערת כסף שיהיה מנין אותיותיה תשע מאות ושלישים כנגד שנותיו של אדם, ומשקלה שלשים ומאה כנגד תולדות שהעמיד, וכל המדרש כמו שכתבו רש"י (פס' ט).

או כפי המדרש האחר (במדבר רבה יג יג), שהיה מסורת מיעקב אבינו ביד כל שבט ושבט כל מה שיארע לו עד ימות המשיח, והתחיל נחשון והקריב על סדר המלכות: קערה ומזרק, כנגד שני מלכים שעתידים לצאת ממנו שמולכים בים וביבשה והם שלמה ומלך המשיח. ולכך הקריב קערה, כנגד הים שהוא מקיף את העולם כולו ודומה לקערה... ונתנאל בן צוער חשב גם כן בלבו שיביא חנוכה בשיעור זה וחשב בו טעם אחר (שם יג טו), והקריב על שם התורה לפי שהיה שבחו של שבט יששכר בחכמת התורה, קערת כסף, כנגד התורה שקרויה לחם שנאמר 'לכו לחמו בלחמי' (משלי ט', ה)... וזבולון הקריב, שהיה עוסק בפרקמטיא וטורח ונותן לתוך פיו של יששכר ונוטל שכר עמו, קערה כנגד הים שהיה לחוף ימים (במדבר רבה יג טז). וכן מצאו שם במדרש בכל שבט ושבט טעם מיוחד בקרבנו ובשיעורי הקרבן, ולכך השווה אותם הכתוב לפרט כל אחד בעצמו כאילו לא הוזכר האחר.

ואחרי כן כללם כאחד, לרמז כי בעת אחת עלה במחשבתם להקריב החנוכה ולא קדם אחד לחבירו במחשבה ולא בהבאה לפני המשכן, ועל זה הזכיר הכתוב לכולם בהשואה.

כלומר: בקרבנות הזחים יש משום ביטוי ייחודי של כל שבט ושבט מחד גיסא, וביטוי כללי מאידך גיסא.

ב. מה משמעות פרטי קרבנות הנשיאים? המדרשים מאריכים לדרוש את משמעות הקרבנות הללו. כך, למשל, דורש במדבר רבה (יג יד - יד יב) (שקטע קצר ממנו מצטט הרמב"ן שהבאנו לעיל) באריכות מופלגת את משמעות

מפרשים בדורות השונים הדגישו את רעיון השוויון העולה מכאן. כך למשל אומר הספרי זוטא:

'מאת נשיאי ישראל'. מה תלמוד לומר 'מאת נשיאי ישראל'? אלא מלמד שנתנדבו מעצמן והיה קרבן כולן שוה, כארכן כן רחבן כן משקלן.

ר' שמעון אומר: מה תלמוד לומר 'מאת נשיאי ישראל'? אלא מלמד שנתנדבו מעצמן והיה קרבן כולן שוה ולא הקריב אחד מהן יותר על חברו, שאילו הקריב אחד מהן יותר על חברו לא היה קרבן אחד מהן דוחה את השבת. אמר להם המקום: אתם חלקתם כבוד אחד לחברו ואני חולק לכם כבוד שנאמר 'ויאמר ה' אל משה נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום' (ספרי זוטא פיסקא ז אות פד).

ובאופן דומה דרשו חז"ל גם את סיכום הקרבנות:

'זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו'. וכי ביום שנמשח נעשה כל חנוכת המזבח? והלא עד מלאת שנים עשר יום לא נגמרה חנכת המזבח! אלא בא הכתוב ללמד שכל השבטים הם שוים וחביבים כולם כאחד לפני הקב"ה, שהעלה עליהם הכתוב כאלו ביום ראשון הקריבו כולם, לקיים מה שנאמר 'כולך יפה רעיתי ומום אין בך' (שיר השירים ד', ז) (במדבר רבה יד יב).

על זה הדרך פירש גם הרמב"ן (במדבר ז', ב-ה):

והנכון בטעם הכתוב כי הקב"ה חולק כבוד ליראיו וכמו שאמר 'כי מכבדי אכבד' (שמ"א ב', ל), והנה הנשיאים כולם ביום אחד הביאו הקרבן הזה שהסכימו עליו יחד, ואי אפשר שלא יהא אחד קודם לחבירו, וכיבד את הנקדמים בדגלים בהקדמת ימים, אבל רצה להזכירם בשםם ובפרט קרבניהם ולהזכיר יומו של כל אחד, לא שיזכיר ויכבד את הראשון 'זה קרבן נחשון בן עמינדב', ויאמר: וכן הקריבו הנשיאים איש איש יומו, כי יהיה זה קצור בכבוד האחרים. ואחרי כן חזר וכללם להגיד שהיו שקולים לפניו יתברך. וכן אמרו שם בספרי (ספרי במדבר פיסקא ג), מגיד הכתוב שכשם ששוו כולם בעצה אחת כך שוו כולם בזכות.

וכן ביארו רבים על דרך המוסר. כך למשל כתב אברבנאל (במדבר ז', אמצע ד"ה ואמנם): "שהיה זה מהם עצה יעוצה כדי שלא יהיה ביניהם לא קנאה ולא תחרות... שבאה התורה להעיד שהיה קרבן הקטן שבנשיאים גדול ורם כמו הנכבד בהם". וביתר אריכות אצל הרב זלמן סורוצקין:

שדברה תורה בשבחם של הנשיאים שהשני לא הוסיף על הראשון והשלישי על השני וכן כולם, ולא כדרך אנשים הרגילים באופנים כאלה במעמד כל ישראל להתפאר בעבודות לבם ולהראות לכל כי עולים המה על חבריהם והם לא עשו זאת. ומכיון שאם היה השני מוסיף על הראשון היה הכרח לפרוט את נדבתו, לא רצה הקב"ה שבשביל שעשה השני

7 סקירה של הביאורים לעניין זה על דרך המוסר ניתן למצוא במאמרו של הרב יוסף פריאל, "על האריכות בקרבנות הנשיאים", שמעתין 166 התשס"ו, עמ' 15-18. הוא עצמו מציע שם כי קרבנות הנשיאים מבטאים תהליך שיקום של העם בעקבות האסון של מות בני אהרן ביום חנוכת המשכן: "כל יום הקריב כל נשיא את קרבנותיו שהתקבלו ברצון ולא ירדה שוב אש אוכלת אדם מן השמים".

שבעדר, המוכנים תמיד למלחמה. ומכאן 'עתודי ארץ' (ישעיהו י"ד, ט): אלה הם המעצמות הגדולות והמלחמתיות של העולם, העוברות – כדוגמת בבל – על פני זירת ההיסטוריה. וזו היא אפוא משמעות השלמים של חנוכת המזבח: השבט שמח לפני ה' בהווייתו וברצונו, כי הוא משתתף בעבודה של מלאכת ה' בארץ (בקר), הולך בראש חבריו הלאומיים (אילם), נלחם מלחמת הגנה כלפי חוץ (עתודים) ומתמסר בנאמנות להנהגת 'רועה ישראל' (כבשים).

אופייניים הם המספרים, נזכר כאן מספר שאיננו מצוי במקום אחר כמספר של קרבנות הרי זה המספר חמשה. עשר הוא מספר היסוד של עדה – של ריבוי שהושלם והפך ליחידה; ולפי זה חמש הוא מחצית, ריבוי שלא הושלם, ויובן עתה שמספר זה מצוי בשלמים, כי השלמים מבטאים שהשבט שמח לפני ה' בהווייתו וברצונו; אך בשמחה זו אין הוא מציג את עצמו כיחידה מושלמת, אלא כמחצית שעדיין לא הגיעה לכלל שלמות, והוא יהיה שלם רק אם יצטרף לאחד מאחיו השבטים. בעולה המבטאת את חובתו של השבט, הוא יכול לגשת כ'פר אחד' וגו'; כי השבט חייב להיות 'אחד' בייחודו במסגרת הכלל של עם ה'. אך השלמים מבטאים את שמחת השבט באשר הוא: אין הם מתייחסים לחובתו, אלא להווייתו. וכאן אין השבט רואה עצמו כיחידה ולא כריבוי מושלם שהפך ליחידה, ולפיכך לא ב'אחד' ולא ב'עשר' ימנה את קרבנותיו. במעשה של עבודת ה' הוא רואה את עצמו כ'ריבוי', בקר שנים: והוא זוכר שכל בית וכל יחיד שבשבטו תורם את תרומתו למלאכת ה', וכל פרט שבקהלו רק מצטרף ל'רבבות אלפי ישראל'. וכאשר ליבו שמח בהשפעתו כלפי פנים (איל) ובעוצמתו כלפי חוץ (עתודים) ובתודעתו שה' רועהו (כבש), הרי הוא רואה את עצמו רק כחלק מן הכלל; הוא יהיה שלם רק אם יצטרף לאחיו; וכאשר הוא מבטא את שמחתו, הרי הוא מופיע כן: אילם חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה.

7. סיכום

חנוכת הנשיאים – שהנשיאים יזמוה כתיקון לגישתם למלאכת המשכן – טבולה כולה בחותם האחדות והשוויון, שאינם באים לטשטש את הייחודיות של כל נשיא ושל כל שבט, אלא לייצג לפני ה' באופן שווה את כולם יחדיו, מתוך אחווה ואחדות.

ב. זיקתו של משה רבנו למשכן

לסיום עיונו בחנוכת המשכן, ברצוננו להקדיש את השורות הבאות לבחינת זיקתו של משה רבנו למשכן כפי שהיא מתבטאת בשלושת התיאורים של חנוכת המשכן. בכל אחד מן התיאורים מדגישה התורה את חלקו הישיר והמשמעותי של משה בחנוכת המשכן.

הקרבנות על פי כל אחד מן השבטים – "מה ראו הנשיאים להקריב קרבנות בענין הזה? רבנן אמרין: אף על פי שקרבן שוה הקריבו, כולם על דברים גדולים הקריבו, וכל אחד ואחד הקריבו לפי דעתו" (שם יג יד): יהודה על המלוכה; יששכר על התורה; זבולון על תומכי התורה; ראובן על הצלת יוסף; וכו'. דרשות אלו מרובות מאוד, ולא נוכל להאריך בהן כאן; החפץ להרחיב – יעיין במדרשים ובדברי המפרשים הראשונים והאחרונים.

על דרך הפשט נציין כי בדומה לקרבן העם ביום השמיני, כוללים גם קרבנות הנשיאים עולה, חטאת, שלמים ומנחה, היינו: כל סוגי הקרבנות הקיימים (וראה דברינו על תופעה זו ביום השמיני בשיעור הקודם).

לסיום, הבה נראה את דבריו היפים של רש"י הירש בעניין:⁸

(יד) הצירוף של קערה, מזרק וכף מבטא את שלושת המעשים היסודיים של הקרבנות: קבלה, זריקה והקטרה. שלושת המעשים האלה נעשים במזבח או בצידו והם מהווים אפוא את היסוד של חנוכת המזבח. הכניסה לחוג המקדש (קבלה) מתחילה כבר בנכסים החיצוניים: קערה, וההתמסרות (זריקה) נעשית באישיות החיה, מזרק, וההתבטלות הגמורה לה' (הקטרה) נעשית בעיקר ביסוד הא-לוהי של האדם – שמקורו בה' ושאיפתו אל ה' – כף.

(טו-טז) אחרי שהמנחה קידשה את נכסי השבט, באות העולה והחטאת ומקדשות את מעשי השבט. קידוש זה ייעשה בכובד הראש המוסרי של החטאת. השבט יעמוד בעוז בפני כל פיתוי (שעיר) ויחזיק ברום כל מעמד מוסרי שהושג. הוא יעבוד את ה' בכח שלא יחלש (פר אחד בן בקר), יעבור לפני אחיו השבטים, ויורה להם את דרך ההתקדמות (איל), וילך בנאמנות אחרי ה' ולעולם לא יתנשא שאין הוא זקוק להנהגתו (כבש); והוא יגלה את כוחו לעשות כל אלה – במעשיו ובשאיפתו לעלות לה' (עולה); וראה בפירוש לעיל ו', יד. גם הקרבה זו של חטאת נדבה היא הוראת שעה, והיא קשורה לבחינת החנוכה של קרבנות אלה (ראה פירושי ויקרא ד', כד).

(יז) ולזבח השלמים וגו'. אולם השיא של חנוכת המזבח הוא בזבח השלמים: אחרי שקידש השבט את נכסיו ואת מעשיו, הרי הוא שמח לפני ה' בהווייתו וברצונו; ובשמחתו בה' הוא זוכה ליהנות ולשמוח בעצמו. נזכרת כאן בהמה שאינה מצויה במקום אחר כבהמת קרבן: עתודים. בדרך כלל הכתוב מזכיר במקומם: שעירים, והם הקרבנות האופייניים, הבאים ממין העזים. לדעת רד"ק, השעירים קטנים וצעירים מן העתודים. נראה אפוא, שאופי העז והשעיר ניכר בעתודים במידה מוגברת. העתודים 'מעותדים' תמיד, הם הגדולים והחזקים

⁸ בדבריו הוא עומד, בין היתר, על שתי נקודות יוצאות דופן בקרבנות הנשיאים, הראויות לציון על דרך הפשט: א. השימוש בעתודים כבהמת קרבן; ב. המספר חמישה, שלא מצאנוהו בקרבנות אחרים.

1. בחנוכת המשכן בספר שמות

פרשת פקודי כולה סובבת על תפקידו המרכזי של משה בבניין המשכן ובהקמתו. בפרשה זו מופיע משה כמנצח הראשי על מלאכת המשכן כולה. כך פותחת הפרשה:

אֵלֶּה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדוּת אֲשֶׁר פָּקַד עַל פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן. וּבְצִלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמֹטֶה יְהוּדָה עָשָׂה אֶת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה (שמות ל"ח, כא-כב).

ביטויים דומים חוזרים עוד כמה פעמים לאורך הפרשה, אך הבולט שבהם הוא הצירוף "כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה", החוזר שבע פעמים (שמות ל"ט, א, ה, ז, כא, כו, כט, לא) בתיאור עשייתם של בגדי הכהונה.⁹ בסיום המלאכה מביאים בני ישראל את המשכן – מלאכתם המשותפת – אל משה (שם, לג), אך מי שמצטוו להקימו הוא משה עצמו (שם מ', ב). בתיאור ביצועו של ציווי זה חוזר הביטוי "כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה" שבע פעמים נוספות (שם, יט, כא, כג, כה, כז, כט, לב), והוא מסתיים: "וַיַּכֵּל מֹשֶׁה אֶת הַמְּלָאכָה" (שם, לג).

התנחומא סוף פקודי מבאר הדגשה חוזרת ונשנית זו כך:

'כאשר צוה ה' את משה'. ולמה כתיב כאן כמה פעמים 'כאשר צוה ה' את משה'? לפי שהרהרו ישראל אחרי משה בשעה שהיו מעמידין המשכן ולא היה עומד, אמרו: שמא דבר קל אמר לו הקב"ה למשה לעשות לו במשכן, ומשה מעצמו הכניסנו בכל הטורח הזה, לפיכך אמר הקב"ה: הואיל והרהרתם אחרי, הריני כותב שמו על כל דבר ודבר שאני צויתי אותו, לכך כתיב 'כאשר צוה ה' את משה' בכל פעם ופעם, אמר הקב"ה: אם בקש אדם להרהר אחרי משה – יהרהר אחרי, שאני אמרתי לו כל זאת ושיעשו לי המשכן (תנחומא פקודי יא).

סיומו (ושמא שיאו) של תיאור זה – בקריאה אל משה מאוהל מועד:

וַיִּכַּס הָעֲנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּכְבֹּד ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן. וְלֹא יָכַל מֹשֶׁה לְבֹא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד כִּי שָׁכַן עָלָיו הָעֲנָן וַיִּכְבֹּד ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן...

וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה וַיִּדְבַּר ה' אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר

(שמות מ', לד-לה – ויקרא א', א).

2. בחנוכת המשכן בספר ויקרא

כפי שראינו בהרחבה בשיעור הקודם, משה הוא המבצע את התהליך של קידוש וחינוך המשכן, המזבח והכוהנים בשבעת ימי המילואים (בהם שימש למעשה ככוהן) (כמפורט בויקרא ח'), והוא גם המנחה את מעשי היום השמיני: הוא קורא לאהרן ולבניו ולזקני ישראל, ומצווה את אהרן

9 על משמעותו של ביטוי זה כמייחד את פרשת פקודי מבחינה ספרותית עמד הרב אלחנן סמט בעיונו לפרשה זו – "מה בין פרשת ויקהל לפרשת פקודי?", עיונים בפרשות השבוע, ירושלים ה'תשס"ב, עמ' 281-291. הוא מבאר שם כי עניינה של פרשת פקודי הוא גמר מלאכת המשכן, עיין שם.

להקריב את קרבנו ואת קרבן העם. ואף בנקודת השיא של תהליך זה לא נפקד מקומו של משה:

וַיָּבֵא מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּצְאוּ וַיְבָרְכוּ אֶת הָעָם וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֵל כָּל הָעָם. וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת הָעֹלָה וְאֶת הַחֲלָבִים וַיֵּרָא כָּל הָעָם וַיִּרְאוּ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם (ויקרא ט', כג-כד).

3. בחנוכת המשכן בספר במדבר

התיאור פותח בייחוס הקמת המשכן למשה: "וַיְהִי בַיּוֹם כָּלֹת מֹשֶׁה לְהַקִּים אֶת הַמִּשְׁכָּן" (במדבר ז', א).¹⁰ בהמשך מטפל משה בקרבנות הנשיאים (שם, ד-יא). והפרשה – ועמה סיפור חנוכת המשכן במלואו, לשלושת היבטיו – מסיימת בתיאור התגשמות הייעוד שנאמר למשה עוד בתחילת ציווי מלאכת המשכן:

וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וַדְבַרְתִּי אֶתְּךָ מֵעַל הַכַּפָּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכַּרְבִּיִּם אֲשֶׁר עַל אֲרֹן הָעֵדוּת אֶת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות כ"ה, כב).

וּבָבֹא מֹשֶׁה אֶל אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מִדְבַר אֱלֹהִים מֵעַל הַכַּפָּרֶת אֲשֶׁר עַל אֲרֹן הָעֵדוּת מִבֵּין שְׁנֵי הַכַּרְבִּיִּם וַיִּדְבַּר אֵלָיו (במדבר ז', פט).

4. במדרשים

המדרשים מדגישים ציר מרכזי אחד עליו סובבת מרכזיותו של משה רבנו בשלבים השונים של בניין המשכן: מסירות נפשו על המפעל כולו.

תחילה – על עשיית המלאכה כראוי:

'ויהי ביום כלות משה' (במדבר ז', א). זה שאמר הכתוב 'נוצר תאנה יאכל פריה' (משלי כ"ז, יח): אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, אלא בכל מה שאדם יגע ונותן נפשו על הדבר אין הקב"ה מקפח שכרו... וכן אתה מוצא במשכן, שאף על פי שכל ישראל עשו אותו ונתנו נפשם ועשו את המשכן... ובשביל שנתן משה נפשו עליו נקרא על שמו, שנאמר 'וראה ועשה כתבניתם' (שמות כ"ה, מ), והלך משה ונתן נפשו על כל דבר ודבר שיעשה כשם שהראה לו הקב"ה בהר כדי שלא יטעו בו, לכך כתיב על כל דבר ודבר 'כאשר צוה ה' את משה'... אמר הקב"ה: הואיל ומשה נתן נפשו על המשכן, איני כותבו אלא על שמו, שנאמר 'ויהי ביום כלות משה', הוי 'נוצר תאנה יאכל פריה' (תנחומא נשא ג).

ובהמשך – מסירות נפשו של משה על הקמת המשכן:

'ביום כלות משה להקים את המשכן'. כיון שכילו ישראל את מלאכת המשכן, היו הכל עומדין ולא שרת שכינה בתוכו. הלכו כל ישראל אצל כל חכמי לב, אמרו להן: העמידו המשכן כדי שישרה הקדוש

10 כפי שנראה להלן, על פסוק זה טובבים רבים מן המדרשים העוסקים בתפקידו המרכזי של משה במעשה המשכן.

משל למלך שצוה את עבדו ואמר לו: בנה לי פלטין. על כל דבר ודבר שהיה בונה היה כותב עליו שמו של מלך: והיה בונה כתלים וכותב עליהן שמו של מלך, היה מעמיד עמודים וכותב עליהן שמו של מלך, היה מקרה בקורות והיה כותב עליהן שמו של מלך. לימים נכנס המלך לתוך פלטין, על כל דבר ודבר שהיה מביט היה מוצא שמו כתוב עליו, אמר: כל הכבוד הזה עשה לי עבדי ואני מבפנים והוא מבחוץ?! קראו לו שיכנס לפני ולפנים. כך בשעה שאמר לו הקב"ה למשה: עשה לי משכן, על כל דבר ודבר שהיה עושה היה כותב עליו 'כאשר צוה ה' את משה'. אמר הקב"ה: כל הכבוד הזה עשה לי משה, ואני מבפנים והוא מבחוץ?! קראו לו שיכנס לפני ולפנים, לכך נאמר 'ויקרא אל משה' (ויקרא רבה א ז).¹²

* * *

בכך סיימנו את עיוננו בחנוכת המשכן גופה. שני השיעורים הבאים – האחרונים במסגרת שנה זו – יוקדשו בע"ה להשוואה בין חנוכת המשכן ובין חנוכות הבית הראשון, הבית השני ומקדש יחזקאל.

 * כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ז *
 * עורך: בעז קלוש *
 * *****
 * בית המדרש הווירטואלי שלידי ישיבת הר עציון *
 * האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
 * האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
 * *
 * משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
 * דוא"ל: office@etzion.org.il *
 * *****

ברוך הוא שכינתו בינינו כאשר הבטיחנו. היו רוצין להעמידו ולא היו יכולין. הלכו אצל בצלאל, אמרו לו: היינו אומרין שמא על ידו של בן עמרם יניח הקדוש ברוך הוא שרפים ואופנים וגלגלים וכל כבודו וישרה בתוכינו, בא אתה שמא יעמוד על ידך. אף הוא ביקש להעמידו ולא יכול. התחילו הכל משיחין אחר משה ואומרין: ראו מה עשה לנו בן עמרם, בא והטעה אותנו ואמר: עשו משכן והקב"ה ישרה שכינתו ביניכם, ועדיין לא שרתה עלינו. ואף משה היה מיצר מפני שלא נשתתף במעשה משכן, והיה הקב"ה יודע מה בלבו. לפיכך העלים הקב"ה מהן ולא היו יודעין להקימו. באו להן אצל משה, אמרו לו: הרי כל שאמרת לנו לעשות כבר עשינו, ראה שמא חיסרנו כלום או שמא עשינו דבר שלא אמרת. והיו מראין לו כל דבר ודבר, והוא היה אומר להן שלום. אמרו לו: אם כן למה אמרנו לכל החכמים ולא יכלו להקימו? וכיון ששמע משה נצטער אף הוא עמהן. אמר לו הקב"ה: אני יודע מה בלבך, אל תירא, שאין אחר רשאי להקימו אלא אתה 'תקים את משכן אהל מועד' (שמות מ', ב). אמר לפניו: רבוננו של עולם, ואיני יודע להקימו. אמר לו הקב"ה: אני אתן לך קימה, וכותב בתורה 'ויקם משה את המשכן' (שם, יח). ומנין שהקב"ה הקימו? שנאמר (שם, יז) 'הוקם המשכן'. ומנין שמה הקימו? שנאמר 'ויקם משה את המשכן', וכאן הוא אומר 'ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן' (מדרש הגדול במדבר ז', א ד"ה ביום כלות משה להקים את המשכן).

ר' חייא בר יוסי אמר: אף המשכן נתן משה נפשו עליו ונקרא על שמו. אמר ר' חייא בר יוסי: כל שבעת ימי המלואים היה משה מפרקו שני פעמים בכל יום וקובעו. רבי חייא הגדול אמר: ג' פעמים בכל יום, שנאמר 'תקים' 'הוקם' 'ויקם' (שמות מ', ב, יז, יח). ראה כמה היה יגע בו. ואם תאמר ששבטו של לוי היו מסייעים אותו, לא אמרו ז"ל: משה בעצמו היה מפרקו וקובעו ולא סייעו אחד משרא, שנאמר 'ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן' (במדבר ז', א) – 'ביום כלות ישראל' אין כתיב כאן אלא 'ביום כלות משה', ולפי שיעורו נקרא על שמו (תנחומא כי תשא לה).¹¹

זכה משה וקרא לו הקב"ה לבוא אל אוהל מועד:

דבר אחר: 'ויקרא אל משה', מה כתיב למעלה מהענין – פרשת משכן, 'כאשר צוה ה' את משה'.

11 ובנוסף שונה מעט בפסיקתא רבתי (פרשה ה ד"ה ילמדנו): " ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן. זה אחד משלשה דברים שנתן משה נפשו עליהם וקראם הקב"ה לשמו של משה: הדינים והתורה והמשכן... והמשכן מניין שנתן משה נפשו עליו? רבי חייא בן יוסף אמר: כל שבעת ימי המלואים היה משה מפרקו שני פעמים בכל יום וקובעו. ר' חנינא הגדול אומר: שלשה פעמים בכל יום מפרקו וקובעו. ואם תאמר שהיה אחד משבטו של לוי נתן לו יד, אמרו רבותינו: הוא בעצמו היה מפרקו ולא היה מסייעו אחד משרא, מנין? ממה שקרינו בענין 'ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן'."

12 המדרשים שראינו מציעים אפוא פרשנויות שונות לביטוי "כאשר צוה ה' את משה": על פי התנחומא לפרשת פקודי, אלו דברי הקב"ה, המטעים כי כל מה שעשה משה היה כאשר צוה; התנחומא לפרשת נשא רואה בכך ביטוי של התורה למסירות נפשו של משה לעשות בדיוק כציווי של הקב"ה; ואילו מדרש ויקרא רבה מסביר שאלו דברי משה, החוזר ומצוין על כל דבר ודבר כי נעשה לשמו של הקב"ה.